

Н. А. Фролова,
к. е. н, старший викладач кафедри управління та адміністрування,
Навчально-науковий інститут "Каразінська школа бізнесу",
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
ORCID ID: 000-0002-5366-3006

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.19.16

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ КОРОНАКРИЗИ

N. Frolova,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Management
and Administration, Karazin Business School, V.N. Karazin Kharkiv National University

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED
BUSINESSES IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE CORONAVIRUS CRISIS

Досліджено сучасний стан малого та середнього бізнесу і встановлено, що поширення пандемії COVID-19 і введення державою низки протиепідемічних заходів протягом 2020–2021 рр. значно дестабілізувало стан вітчизняних бізнес-суб'єктів. Результати проведених соціологічних досліджень вказують на досить песимістичні настрої підприємств, зокрема представників мікробізнесу, близько 60 % з яких оцінили сучасний стан як спад економічної активності. Встановлено, що окрім пандемії коронавірусу на сьогодні бізнес занепокоєний відсутністю дієвих реформ щодо реалізації антикорупційної політики, а також затягуванням необхідних змін у податковій та митній сферах, секторі правосуддя і правоохоронних органів. Розкрито перелік ключових проблем, що обмежують потенціал сталого розвитку суб'єктів малого та середнього бізнесу. Визначено, що турбулентність, викликана коронакризою, внесла суттєві зміни в звичний ритм роботи суб'єктів господарювання. Зокрема, минулий рік став потужним стимулом для компаній в аспекті усвідомлення необхідності впровадження інноваційних рішень, застосування нестандартних підходів і формування високої адаптивності до нових обставин. Встановлено, що компаніями активно реалізовувалися інноваційні стартап-проекти, відбувалася якісна перебудова звичних бізнес-процесів, у т.ч. за рахунок їх цифрової модернізації, активно використовувалися інструменти бізнес-аналітики для аналізу ринку та прогнозування можливих змін з метою вчасної адаптації до них, відбувалася цифровізація бізнесу і переведення його в режим онлайн. Активного поширення набула тенденція партнерства і колаборації компаній як в інноваційній та виробничій сфері, так і в області обміну досвідом і навчання співробітників.

The current state of small and medium-sized businesses is investigated and it is established that the spread of the COVID-19 pandemic and the introduction of a number of anti-epidemic measures by the state during 2020–2021 significantly destabilized the state of domestic business entities. The results of the conducted sociological studies indicate a rather pessimistic mood of enterprises,

in particular representatives of micro-businesses, about 60% of which assessed the current state as a decline in economic activity. It is established that in addition to the coronavirus pandemic, today businesses are concerned about the lack of effective reforms to implement anti-corruption policies, as well as delaying the necessary changes in the tax and Customs spheres, the justice sector and law enforcement agencies. The list of key problems that limit the potential for sustainable development of small and medium-sized businesses is revealed, including: high tax burden and fiscal pressure, maintaining a high rate of accruals on wages, excessive state intervention in terms of regulating economic relations in the small and medium-sized business sector and undeveloped practice of transferring certain regulatory functions of the state to self-regulatory organizations in this area, low protection of property rights of entrepreneurs, maintaining a high level of corruption and fraud, unjustified accrual of penalties, improper implementation of legislative norms by representatives of government bodies and unjustified interpretation of certain provisions of legislation by regulatory authorities, imperfection of information systems of executive authorities and increased cases of technical failures, limited access to credit resources, low purchasing power of the population, etc. It is determined that the turbulence caused by the coronavirus crisis has made significant changes in the usual rhythm of work of business entities. In particular, the past year has become a powerful incentive for companies in terms of awareness of the need to introduce innovative solutions, apply unsuitable approaches and form a high adaptivity to new circumstances. It is established that companies actively implemented innovative startup projects, there was a qualitative restructuring of the usual business processes, including due to their digital modernization, business intelligence tools were actively used to analyze the market and predict possible changes in order to adapt to them in a timely manner, business digitalization and its transfer to online mode. The trend of partnership and collaboration of companies has become widespread both in the innovation and production sectors, as well as in the field of exchange of experience and training of employees.

Ключові слова: малий та середній бізнес, коронакриза, цифровізація, трансформаційні зміни, цифрові технології, колаборація.

Key words: small and medium-sized businesses, coronavirus crisis, digitalization, transformational changes, digital technologies, collaboration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні розвиток малого та середнього бізнесу має стати стратегічним пріоритетом для України при розробленні та провадженні державної економіки політики. Створюючи близько 60 % ВВП, генеруючи до 7 млн робочих місць та близько 40 % податкових надходжень, малий та середній бізнес виступає фундаментом успішної та заможної держави.

В Україні малий та середній бізнес переживає вкрай складні часи, зумовлені як поглибленням системних проблем, характерних для даного сектору, так і виникненням нових загроз, викликаних поширенням пандемії коронавірусу і введенням обмежувальних епідеміологічних заходів. З огляду на зазначене, наразі вагомим значення набуває дослідження сучасного стану суб'єктів малого та середнього бізнесу, визначення ключових проблем і встановлення перспектив його сталого зростання в умовах загострення коронакризи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематиці розвитку малого та середнього бізнесу на сучасному етапі приділяється активна увага ві-

чизняних вчених, серед яких: В. Дикань, В. Родченко, І. Маркович, Р. Мірошник, Г. Обруч, У. Прокоп'єва, Г. Рекун, І. Струтинська, О. Шраменко та ін. [1—5]. Зокрема, В. Дикань та О. Шраменко в науковій праці [1] досліджено основні засади реалізації державної політики у сфері малого та середнього бізнесу і висвітлено стратегічні орієнтири державного регулювання суб'єктів цього сектору. І. Маркович та І. Струтинська [2] досліджено тенденцію цифровізації глобальної економіки і встановлено особливості зміни вимог до характеру ведення бізнесу в цифрову епоху. Колективом вчених у наукових працях [3; 4] проведено аналіз проблем і перспектив розвитку малого і середнього бізнесу в Україні. В. Родченко та Г. Рекун [5] досліджено особливості формування ефективного підприємницького середовища і на цій основі розроблено механізми інституціалізації довіри в суспільстві як визначального елементу інноваційного розвитку підприємницького осередку. Поряд з цим, зважаючи на сучасні виклики середовища функціонування суб'єктів малого та середнього бізнесу, слід звернути увагу на доцільність перегляду основних засад їх розвитку і встановлення перспектив сталого зростання в умовах коронакризи.

МЕТА СТАТТІ

Метою наукової статті є визначення ключових проблем розвитку суб'єктів малого та середнього бізнесу і встановлення перспектив їх сталого зростання в умовах наростання викликів коронакризи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поширення пандемії COVID-19 і введення державою низки протиепідемічних заходів протягом 2020—2021 рр. значно дестабілювало стан вітчизняних бізнес-суб'єктів. Результати національного соціологічного дослідження, проведеного компанією Info Sapiens у серпні-вересні 2020 р., вказують на досить песимістичні настрої підприємств, зокрема представників мікробізнесу, близько 60 % з яких оцінили сучасний стан як спад економічної активності. У той час представники середнього бізнесу були більш оптимістичні в оцінці сучасного становища: лише 42 % респондентів висловили думку щодо негативної динаміки їх діяльності. При цьому на момент опитування частка "стабільних" підприємств скоротилася вдвічі, значно зросла і частка підприємств, які знаходяться на етапі спаду або навіть закриття. Також у кілька разів скоротилася і частка підприємств, які оцінюють свій етап розвитку як "зростання". Серед респондентів, які оцінили стан бізнесу як "спад", оцінка життєздатності відрізняється в залежності від розміру. Так, малий (35 %) і мікробізнес (44 %) готові протриматися на етапі спаду максимум півроку, тоді як 51 % від суб'єктів середнього бізнесу готові протриматися більше року [6].

Відповідно до даних дослідження "Індекс очікувань малого бізнесу", проведеного Європейською Бізнес Асоціацією у рамках проекту Unlimit Ukraine, більшість представників малого бізнесу — близько 80 % — оцінюють поточну економічну ситуацію в країні як несприятливу для ведення підприємництва. Показник індексу настроїв малого бізнесу становить 2,38 балів з 5 можливих, що є найгіршим показником за 2017—2020 рр. У минулому році показник індексу становив 3,07 бала. Серед підприємців лише 24 % задоволені поточним станом справ (у 2019 р. значення показника складало 42%), 58 % — повністю незадоволені (42 % відповідно). У свою чергу 27 % — очікують поліпшення справ протягом наступних шести місяців (59 %), 52 % — погіршення [7].

Про значну дестабілізацію стану суб'єктів господарювання свідчить і динаміка фінансових результатів їх діяльності. У 2020 р. фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств становив 264,4 млрд грн (у 2019 р. — 446,9 млрд грн). Прибуток, у свою чергу, становив 602,3 млрд грн, або 97,1 % порівняно із 2019 р., збитків допущено на суму 337,9 млрд грн (або 194,6 %). Частка збиткових підприємств у 2020 р. становила 29,2 % (у 2019 р. — 19,5%). Щодо першого півріччя 2021 р. слід зазначити, що фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств становив 384,9 млрд грн прибутку (за аналогічний період 2020 р. — 29,2 млрд грн). Прибуток за вказаний період становив 461,7 млрд грн, збитків допущено на суму 76,8 млрд грн. Частка збиткових підприємств становила 25,4 % (за 1 півріччя 2020 р. — 36,6%). Щодо діяль-

ності малих підприємств слід зазначити, що їх стан залишається складним, оскільки протягом аналізованого періоду зберігається високий рівень збитковості їх функціонування (за попередніми даними фінансовий результат діяльності малих підприємств за 2020 р. до оподаткування склав 11,8 млрд грн збитку) [8].

Наприклад, у Харкові малий і середній бізнес у результаті введення локдауну в січні 2021 р. втратив близько 25 % прибутку. Згідно з опитуванням Європейської бізнес-асоціації серед малих підприємців 62 % не бачили сенсу в січневому локдауні, 22 % респондентів були змушені відправити співробітників у неоплачувану відпустку, 13 % — знизили заробітну плату працівників, 10 % — скоротили штат співробітників, а 9 % — вирішили зовсім закрити бізнес [9].

У галузевому розрізі найбільш відчутних втрат від впливу карантину зазнала переважно сфера послуг, зокрема сфера організації харчування за обсяговими показниками скоротилася на 28,5 %, а сфера транспорту — на 16,4 %. Швидко адаптуватися до нових умов завдяки впровадженню цифрових технологій вдалося підприємствам фармацевтичного і хімічного виробництва, ІТ-сектору, фінансової сфери і охорони здоров'я. Поряд з цим наростили обсяг виробництва підприємства будівельної галузі (на 5,2 % за підсумками 2020 р.), оптової та роздрібною торгівлі (на 4,9 %), інформаційно-комунікаційної сфери (2,3 %) [10].

Окрім пандемії коронавірусу на сьогодні бізнес занепокоєний відсутністю дієвих реформ щодо реалізації антикорупційної політики, а також затягуванням необхідних змін у податковій та митній сферах, секторі правосуддя і правоохоронних органів. Серед ключових проблем, що обмежують потенціал сталого розвитку суб'єктів малого та середнього бізнесу, слід виділити: високе податкове навантаження і фіскальний тиск, збереження високої ставки нарахувань на заробітну плату, надмірне втручання держави з точки зору регулювання економічних відносин у секторі малого та середнього бізнесу і нерозвиненість практики передачі окремих регуляторних функцій держави саморегульним організаціям у цій сфері, низьку захищеність прав власності підприємців, збереження високого рівня корупції і махінацій, необгрунтоване нарахування штрафних санкцій, неналежне виконання законодавчих норм представниками органів влади і необгрунтоване трактування окремих положень законодавства контролюючими органами, недосконалість інформаційних систем органів виконавчої влади і почастищення випадків технічних збоїв, обмежений доступ до кредитних ресурсів, низьку купівельну спроможність населення тощо.

Державою на сьогодні започатковано окремі кроки, спрямовані на стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. Показового прикладу в цьому сенсі набуває програма "Доступні кредити 5-7-9 %", яка стартувала в лютому 2020 р. і позиціонувалася як ефективний інструмент розвитку бізнесу за рахунок концентрації інвестицій у напрямі нарощення виробничих потужностей і генерування нових робочих місць. Однак, як показала практика, на початку реалізації даної програми понад 60 % коштів підприємствам було видано на рефінансування раніше отриманих позик, у свою чергу, на реалізацію антикризових заходів та інвестиційних

проектів — лише близько 40 %. У подальшому якість кредитів у рамках даної програми суттєво покращилася: станом на 9 серпня 2021 р. було видано 56,7 млрд грн кредитів, з яких 64 % — на інвестиційні та антикризові цілі. Найактивнішими учасниками програми стали представники сільського господарства (49 % виданих кредитів), торгівлі та виробництва (24 %) та промислової переробки (16 %). За регіональною класифікацією лідерами є Львівська, Харківська, а також Київська області [11].

У червні 2021 р. банки з іноземним капіталом — учасники Форуму провідних міжнародних фінансових установ (FLIFI) звернулися до Уряду та Національного банку з пропозицією перейти до поступового згортання Державної програми "Доступні кредити 5-7-9%" з 4 кварталу 2021 р. та її подальшого припинення, обґрунтовуючи це тим, що основні цілі програми не були досягнуті, а її подальша реалізація призведе до неефективності використання бюджетних коштів. Однак, більшість експертів стали на захист цієї програми і вказали на доцільність продовження її реалізації, обґрунтовуючи важливість впровадження таких програм для збереження та підтримки бізнесу. Водночас експерти вказали на потребу перегляду параметрів та критеріїв участі у державних програмах підтримки кредитування з метою посилення їх інвестиційної спрямованості та підтримку новостворених бізнесів [11].

Окрім покращення доступу малого та середнього бізнесу до фінансування у рамках реалізації Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020—2022 рр., заплановано розвиток інфраструктури для ведення бізнесу та впровадження інновацій малими і середніми підприємствами, розроблення програм грантової та навчальної підтримки, спрямованих на створення сталих і конкурентоспроможних бізнес-моделей, відновлення чи адаптації ланцюгів доданої вартості, підвищення інституційної спроможності держави у реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва шляхом створення Агенції з питань розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу, розроблення стратегії розвитку малого та середнього підприємництва та плану заходів її реалізації, спрямованих на підтримку малого і середнього бізнесу у посткризовий період [12].

Попри загалом перспективність реалізації вказаних заходів щодо відновлення сектору малого та середнього бізнесу, слід вказати, що більшість із них неодноразово була внесена до переліку завдань у рамках відповідних стратегій і програм. Так, наприклад, для підвищення інституційної спроможності держави у реалізації державної політики у сфері розвитку бізнесу у 2018 р. було створено Офіс розвитку малого і середнього підприємництва, діяльність якого спрямована на формування системи підтримки бізнес-суб'єктів шляхом покращення доступу до інформації, фінансування, розвитку інфраструктури та популяризації культури підприємництва в країні. Попри існування такої структури діяльність Офісу була зосереджена в більшій мірі на реалізації інформаційної політики у сфері розвитку ма-

лого та середнього підприємництва. Більшість проблем на сьогодні так і залишаються невирішеними.

Турбулентність, викликана коронакризою, на сьогодні внесла суттєві зміни і в звичний ритм роботи суб'єктів господарювання. Зокрема, 2020 р. став потужним стимулом для розвитку електронної комерції. Загалом протягом січня — червня 2020 р. кількість відвідувань онлайн-маркетплейсів збільшилася на 37 % — з 16 до 22 млрд. Так, наприклад, у другому кварталі 2020 р. глобальні обсяги онлайн-продажів збільшилися на 81 %, що майже в три рази перевищує зростання в другому кварталі 2019 р. Як результат, зростали і доходи від e-commerce. Як свідчать дані звіту Payoneer's Global Seller Index Україна продемонструвала значне зростання доходів від e-commerce за час пандемії, завдяки чому ввійшла до топ-10 країн з найвищими показниками росту річного доходу в даному напрямі. При цьому люди витрачають онлайн на 46 % більше в категорії FMCG, ніж при покупці в магазині, а в Європі цей показник досягає 61 %. В Україні найчастіше купували одяг (40 %), побутову техніку (36 %) і електроніку (33 %) [13; 14].

У цьому сенсі слід зосередити увагу, що на тлі зростання глобальної індустрії e-commerce, підприємці планують розширити ринки збуту і вийти на різні зовнішні ринки. Близько 76 % підприємств мають на меті вихід на нові ринки для подальшого розвитку свого бізнесу. Найбільший інтерес в цьому аспекті представляють країни Європи (17 %), США і Азія (на рівні 15 %) [14].

Змінилася і маркетингова політика суб'єктів господарювання. Бюджет на онлайн-рекламу у 2020 р. виріс на 24 %, а у 2021 р., за прогнозами Всеукраїнської рекламної коаліції, інвестиції в цифрові маркетингові рішення зростуть на 38 %. У середньому 42 % маркетингового бюджету буде спрямовано на онлайн-рекламу, 8 % — на ТВ і лише 13 % — в офлайн-рекламу [13].

Крім того, успішні компанії вказують і на важливість створення антикризової команди, до ключових задач якої входять прогнозування, бізнес-аналітика, розроблення антикризових дій на випадок різного роду кризових ситуацій. Топ-менеджери зазначають, що така команда має діяти в компанії на постійній основі, а не створюватися лише на випадок вирішення форс-мажорної ситуації.

Змінюються і формати роботи, особливо офісного типу. Впровадження дистанційного формату виконання професійних обов'язків стало основою для перетворення стандартних офісів у зручні коворкінг-зони для співробітників.

Виникнення і поширення коронакризи дало поштовх для компаній щодо усвідомлення необхідності впровадження інноваційних рішень, застосування нестандартних підходів і формування високої адаптивності до нових обставин. З огляду на це, компаніями активно реалізуються інноваційні стартап-проекти, відбувається якісна перебудова звичних бізнес-процесів, у т.ч. за рахунок їх цифрової модернізації, активно використовуються інструменти бізнес-аналітики для аналізу ринку та прогнозування можливих змін з метою вчасної адаптації до них, відбувається цифровізація бізнесу і переведення його в режим онлайн. При цьому слід звернути увагу і на тенденцію активного партнерства і колаборації ком-

паній, які співпрацюють як в інноваційній сфері, так і в області обміну досвідом і навчання співробітників компаній. Крім того, ефективною може стати на сьогодні і стратегія кобрендінгу, тобто об'єднання компаній для створення і виробництва спільного інноваційного продукту під єдиним брендом.

Активно застосовуються компаніями креативні рекламні рішення з використанням технологій віртуальної та доповненої реальності, розробляються і впроваджуються цифрові програми лояльності для споживачів, рішення, спрямовані на удосконалення цифрового досвіду клієнтів і забезпечення їх безшовної цифрової комунікації з компаніями, застосовуються цифрові платформи для обміну ідеями, технологіями, ресурсами.

ВИСНОВКИ

Дослідження сучасного стану малого та середнього бізнесу дозволило встановити, що поширення пандемії COVID-19 і введення державою низки протиепідемічних заходів протягом 2020—2021 рр. значно дестабілізувало стан вітчизняних бізнес-суб'єктів. Встановлено, що окрім пандемії коронавірусу на сьогоднішній бізнес занепокоєний відсутністю дієвих реформ щодо реалізації антикорупційної політики, а також затягуванням необхідних змін у податковій та митній сферах, секторі правосуддя і правоохоронних органів. Розкрито перелік ключових проблем, що обмежують потенціал сталого розвитку суб'єктів малого та середнього бізнесу. Визначено, що турбулентність, викликана коронакризою, внесла суттєві зміни в звичний ритм роботи суб'єктів господарювання. Зокрема, минулий рік став потужним стимулом для компаній в аспекті усвідомлення необхідності впровадження інноваційних рішень, застосування нестандартних підходів і формування високої адаптивності до нових обставин. Встановлено, що компаніями активно реалізовувалися інноваційні стартап-проекти, відбувалася якісна перебудова звичних бізнес-процесів, у т.ч. за рахунок їх цифрової модернізації, активно використовувалися інструменти бізнес-аналітики для аналізу ринку та прогнозування можливих змін з метою вчасної адаптації до них, відбувалася цифровізація бізнесу і переведення його в режим онлайн. Активного поширення набула тенденція партнерства і колаборації компаній як в інноваційній та виробничій сфері, так і в області обміну досвідом і навчання співробітників.

Література:

1. Дикань В.Л., Шраменко О.В. Стратегічні орієнтири державного регулювання суб'єктів малого та середнього бізнесу. Стратегічні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств у цифровому економічному просторі: колективна монографія за ред. д.е.н., проф. Арєф'євої О.В. К.: ФОРМ Маслаков, 2019. С. 47—55.

2. Маркович І.Б., Струтинська І.В. Передумови та особливості зміни вимог до характеру ведення бізнесу в епоху цифровізації глобальної економіки. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 41. С. 105—109.

3. Мірошник Р.О., Прокоп'єва У.О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Проблеми економіки та управління". 2020. Т. 4. № 1. С. 63—71.

4. Обруч Г.В., Іванюта Б.Л., Журавльов К.В. Проблеми і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2018. № 61. С. 53—62.

5. Родченко В.Б., Рекун Г.П. Механізми інституціалізації довіри, як основа інноваційного розвитку підприємницького середовища. Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності: зб. наук. пр. за підсумками круглого столу (14 груд. 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 177—180.

6. Бути чи не бути: бізнес в очікуванні 2021 року. biz.nv.ua: вебсайт. URL: https://biz.nv.ua/ukr/markets/biznes-v-ukrajini-prognoz-na-2021-rik-infografika-novini-ukrajini-50114551.html?utm_content=set_lang (дата звернення: 11.09.2021).

7. Малый бизнес не ждет улучшений в Украине — исследование ЕБА. biz.liga.net: вебсайт. URL: <https://biz.liga.net/ekonomika/all/novosti/fopy-ne-vidyat-perspektiv-80-malogo-biznesa-nedovolny-ekonomiko-issledovanie-eba> (дата звернення: 12.09.2021).

8. Статистична інформація. Діяльність підприємств. Державна служба статистики України: вебсайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.09.2021).

9. Логика украинских локдаунов: как жесткий карантин убивает бизнес. thepage.ua: вебсайт. URL: <https://thepage.ua/economy/logika-ukrainskih-lokdaunov-kak-zhestkij-karantin-ubivaet-biznes-infografika> (дата звернення: 14.09.2021).

10. Коронакриза: Петрашко заявляє, що економіка України пройшла пік падіння. news.finance.ua: вебсайт. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/489689/koronakryza-petrashko-zayavlyaye-shho-ekonomika-ukrayiny-projshla-pik-padinnya> (дата звернення: 15.09.2021).

11. Коментар щодо реалізації Державної програми "Доступні кредити 5-7-9 %". Інтерфакс-Україна: вебсайт. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/760800.html> (дата звернення: 15.09.2021).

12. Підтримка малого і середнього підприємництва. Урядовий портал: вебсайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostantnya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriemnictva> (дата звернення: 15.09.2021).

13. 5 трендов, которые нужно учитывать бизнесу в 2021 году. ЛІГА. Бізнес: вебсайт. URL: <https://biz.liga.net/keysy/all/opinion/5-trendov-kotorye-nujno-uchityvat-biznesu-v-2021-godu> (дата звернення: 14.09.2021).

14. Украина в коронакризис вошла в ТОП-10 стран по росту доходов от e-commerce. ЛІГА. Бізнес: вебсайт. URL: <https://biz.liga.net/ekonomika/fmcg/novosti/ukraina-v-koronakrizis-voshla-v-top-10-stran-po-rostudohodov-ot-e-commerce> (дата звернення: 14.09.2021).

References:

1. Dykan, V.L and Schramenko, O.V. (2019), "Strategic guidelines for state regulation of small and

medium-sized business entities", *Stratehichni aspekty upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv u tsyfrovomu ekonomichnomu prostori* [Strategic Aspects of Managing Enterprise Competitiveness in the Digital Economic Space], FOP Maslakov, Kyiv, Ukraine, pp. 47—55.

2. Markovych, I. B. and Strutynska, I. V. (2019), "Prerequisites and features of changing requirements for the nature of doing business in the era of digitalization of the global economy", *Black Sea Economic Studies*, vol. 41, pp. 105—109.

3. Miroshnyk, R. O. and Prokopieva, U. O. (2020), "Development of small and medium-sized businesses in Ukraine: problems and prospects", *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Problems of Economics and management"*, vol. 4.1, pp. 63—71.

4. Obruch, H. V., Ivaniuta, B. L. and Zhuravlov, K. V. (2018), "Problems and prospects of small and medium-sized business development in Ukraine", *Bulletin of Transport and Industrial Economics*, vol. 61, pp. 53—62.

5 Rodchenko, V. B. and Rekun, H. P. (2018), "Mechanisms of institutionalization of trust as a basis for innovative development of the business environment", *Zbirnyk naukovykh prats za pidsumkamy kruhloho stolu. Rozvytok pidpriemnytstva v Ukraini: bezpeka zdiisnennia hospodarskoi diialnosti* [Collection of scientific papers based on the results of the round table. Entrepreneurship development in Ukraine: security of economic activity], Pravo, Kharkiv, Ukraine, pp. 177—180.

6. biz.nv.ua: web-site (2021), "To be or not to be: business in anticipation of 2021", available at: https://biz.nv.ua/ukr/markets/biznes-v-ukrajini-prognoz-na-2021-rik-infografika-novini-ukrajini-50114-551.html?utm_content=set_lang (Accessed 11 Sep 2021).

7. biz.nv.ua: web-site (2021), "Small business does not expect improvements in Ukraine — EBA study", available at: <https://biz.liga.net/ekonomika/all/novosti/fopy-ne-vidyat-perspektiv-80-malogo-biznesa-nedovolny-ekonomikoy-issledovanie-eba> (Accessed 12 Sep 2021).

8. State statistics service of Ukraine (2021), "Statistical information. Activities of enterprises", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 13 Sep 2021).

9. thepage.ua: web-site (2021), "The logic of Ukrainian lockdowns: how strict quarantine kills business", available at: <https://thepage.ua/economy/logika-ukrainskih-lokdaunov-kak-zhestkij-karantin-ubivaet-biznes-infografika> (Accessed 14 Sep 2021).

10. news.finance.ua: web-site (2021), "Coronavirus crisis: Petrashko says that the Ukrainian economy has passed the peak of decline", available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/489689/koronakryza-petrashko-zayavlyaye-shho-ekonomika-ukrayiny-projshla-pik-padinnya> (Accessed 15 Sep 2021).

11. Interfax-Ukraine: web-site (2021), "Comment on the implementation of the state program "Affordable Loans 5-7-9 %", available at: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/760800.html> (Accessed 15 Sep 2021).

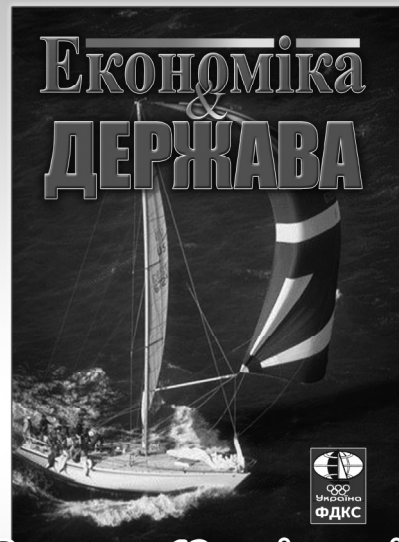
12. Government portal: web-site (2021), "Support for small and medium-sized businesses", available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriemnictva> (Accessed 15 Sep 2021).

13. The League. Business: web-site (2021), "5 trends that businesses need to consider in 2021", available at: <https://biz.liga.net/keys/all/opinion/5-trendov-kotorye-nujno-uchityvat-biznesu-v-2021-godu> (Accessed 14 Sep 2021).

14. The League. Business: web-site (2021), "Ukraine in the coronacrisis entered the TOP 10 countries in terms of revenue growth from e-commerce", available at: <https://biz.liga.net/ekonomika/fmcg/novosti/ukraina-v-koronakrizis-voshla-v-top-10-stran-po-rostu-dohodov-ot-e-commerce> (Accessed 14 Sep 2021).

Стаття надійшла до редакції 17.09.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

3 ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Передплатний індекс: 01751